

Rezumat

Uniunea Europeană, consecință directă a celui de-al Doilea Război Mondial și soluție de succes pentru o pace de durată pe continent

Doctorand:

Marius-Valentin Iorgulescu

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Iordan Gheorghe Bărbulescu

Nu putem înțelege lumea de azi fără a o cunoaște pe cea de ieri. Acest aforism este mai cu seamă adevărat într-un domeniu atât de fluid cum sunt relațiile internaționale. Cum putem înțelege deciziile unui stat în raport cu alte entități statale? Cum putem cunoaște motivările din spatele acestora? Și, mergând mai departe, cum putem intui decizii viitoare ale unor actori statali sau suprastatali pe scena geopoliticii mondiale? Un posibil răspuns și, poate, cel mai elocvent, este recursul la istorie.

Istoria poate fi cu adevărat fascinantă pentru cercetător, mai ales din perspectiva înlănțuirii evenimentelor în cauzalitatea lor. Fără ca un anumit eveniment să nu fi avut loc, niciunul dintre cele care l-au urmat nu ar mai fi fost posibil sau, oricum, nu așa cum s-a petrecut.

Aceasta este și perspectiva din care am analizat apariția și evoluția entității suprastatale care astăzi se numește Uniunea Europeană, demonstrând că ea reprezintă o consecință directă a celui de-al Doilea Război Mondial și o soluție, singura la acel moment, pentru menținerea unei păci durabile pe continent, în condițiile în care trebuiau, dacă nu eliminate, măcar limitate posibilele tendințe revanșarde ale unei Germanii învinse și, în egală măsură, era necesară blocarea extinderii influenței noului inamic major al democrației, Uniunea Sovietică.

Încă din 1888, Henry Maine remarca faptul că „războiul pare la fel de vechi ca umanitatea, pe când pacea este o invenție modernă”¹, ceea ce, la o primă vedere, pare o afirmație de necombătut. Există numeroase dovezi în susținerea ei, fie arheologice, fie antropologice, deși, poate cel mai important în această percepție, în zilele noastre, este argumentul, mai degrabă subiectiv, al secolului trecut.

Nu întâmplător, Europa secolului al XX-lea a rămas în istorie în special prin conflictele ideologice și războaiele devastatoare care au măcinat-o, ceea ce a justificat din partea istoricilor utilizarea unor sintagme precum „continentul întunecat”² sau „epoca extremelor”³. Eric Hobsbawm chiar scurtează secolul XX cu peste douăzeci de ani, limitându-l la perioada dintre Primul Război Mondial și sfârșitul Războiului Rece și remarcând că acest secol „a fost trăit și gândit în termeni de război mondial, chiar dacă armele tăceau și bombele nu explodau”⁴. Există și autori – printre ei se numără mai ales oameni de stat care și-au descris implicarea în evenimente – care, la polul opus, propun o viziune pozitiv-hiperbolică a celei de-a doua jumătăți a secolului XX, pornind de la refacerea „miraculoasă” a Europei în urma războiului, absența disputelor interstatale și extinderea formulelor de colaborare inter- și suprastatale pe continent, normalizarea prosperității, redobândirea optimismului și menținerea păcii. Desigur, interpretarea realistă a istoriei postbelice a Europei – mai ales a celei răsăritene – ne îndeamnă la o distanțare prudentă de această viziune preponderent optimistă, occidentală, a continentului de după cel de-al Doilea Război Mondial. Oricât de atractivă ar putea părea, sunt destui cercetătorii care resping imaginea preponderent pozitivă a redresării neașteptate a continentului după 1945 – continentul profund pacifist, care s-a ridicat „precum un Phoenix” din cenușa trecutului său criminal și sinucigaș – și o califică drept un mit. „Ca toate miturile, acest tablou frumos al Europei din a doua jumătate a secolului XX conține un sâmbure de adevăr. Păcătuiește însă prin omisiune”⁵. Întrucât nu doar că

¹ Apud Michael Howard, *The Invention of Peace and the Reinvention of War*, Profile, London, 2000, p. 1.

² Vezi Mark Mazower, *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, Allen Lane, London, 1998.

³ Vezi Eric Hobsbawm, *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*, Michael Joseph, London, 1994.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ Tony Judt, *Postwar. A history of Europe Since 1945*, The Penguin Press, New York, 2005, p. 5.

Europa de Est nu își găsește locul în acest tablou, dar se uită și faptul că Europa de Vest, prosperă și dornică să se dezvolte într-o stare de *pace* „nu s-a născut dintr-un proiect optimist, ambițios și progresist, așa cum le place euroidealiștilor de astăzi să-și imagineze, [ci] a fost copilul nesigur al angoaselor”⁶.

În această interpretare a istoriei tragice și violente a Europei, fenomenul *războiului* devine matricea de evoluție a continentului, în timp ce *pacea* nu poate fi decât un intermezzo limitat între două conflicte. Exemplul clasic în această privință, nu fără argumente, îl reprezintă descrierea, de către unii specialiști, a perioadei dintre 1914 și 1945 drept „treizeci și unu de ani de război mondial”⁷ sau „treizeci de ani de război civil”⁸ european. Totuși, chiar dacă războiul, conflictul în general, este privit, în retrospectivă, drept cadru evolutiv sau punct de inflexiune în evoluția omenirii, se poate argumenta că, în egală măsură, momente esențiale în evoluția umanității sunt și perioadele critice imediat de după încheierea conflictelor, când învinșii și învingătorii se văd obligați să depășească rivalitățile care i-au divizat, să își vindece rănilor și să dea un sens uriașelor pierderi materiale și umane suferite. Chiar dacă, cel puțin la început, se evidențiază mai degrabă o nevoie de stabilitate și nu neapărat de reconciliere, istoria ultimelor șapte decenii în Europa demonstrează că pacea durabilă pe continent este posibilă.

În fine, în ultimii ani, se poate observa o tendință a specialiștilor de revenire la viziunea optimistă a parcursului european al secolului XX, sau măcar la interpretarea deceniilor postbelice dintr-o perspectivă mai puțin sumbră, în lumina păcii (ca lipsă a războiului armat) care s-a instalat pe continent la finele celui de-al Doilea Război Mondial și a dezvoltării fără precedent a Europei. Jay Winter, un specialist recunoscut în problematica Primului Război Mondial, afirmă că „istoria secolului XX este aproape tot timpul scrisă ca o istorie a unei serii de catastrofe”⁹ și mărturisește că, mai mult de

⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁷ Eric J. Hobsbawm, *op. cit.*, p. 25-26.

⁸ Enzo Traverso, *Fire and Blood: The European Civil War, 1914-1945*, Verso, London and New York, 2017.

⁹ Jay Winter, *Dreams of Peace and Freedom Utopian Moments in the Twentieth Century*, Yale University Press, New Haven & London, 2006, p. 1.

patruzeci de ani, el însuși a contribuit la această „viziune apocaliptică a trecutului recent. Dar, de câțiva ani, am simțit că această viziune dominantă asupra istoriei este incompletă”¹⁰. Un alt specialist al Primului Război Mondial, John Horne, a propus studierea mai atentă a celor trei perioade de pace care au urmat conflictelor majore din secolul trecut (cele două războaie mondiale și Războiul Rece), argumentând că „o altă Europă s-a Țesut după război, o Europă care a sfârșit prin a se impune datorită forțelor sale de reconstrucție și capacităților sale de reconciliere.”¹¹ În aceeași notă, istoricul american James J. Sheehan, specialist în istoria Germaniei în secolul XIX, constată trecerea europenilor, cumva neașteptată, în decurs de un secol, de la o cultură politică marcată de militarism, la sfârșitul secolului XIX, când statele acordau prioritate apărării teritoriului și pregătirii de război, la una a păcii, preponderent dominantă la sfârșitul secolului XX, caracterizată de atașamentul fundamental al acelorași state la un set comun de valori, între care un loc primordial îl ocupă prosperitatea și propășirea subiecților lor, cetățenii.¹²

Desigur, un rol fundamental în această aparent imposibilă modificare de optică la nivelul relațiilor între state l-au avut violența de masă și costurile devastatoare, materiale și umane, pe care le-au generat conflagrațiile secolului trecut. După 1945, din fericire pentru noi, trăitorii de azi, Europa (de Vest) a răspuns războiului – înțelegând necesitatea păstrării unui climat propice refacerii și dezvoltării – prin conturarea unei „culturi a păcii” – opusă „culturii războiului”¹³ – care, după cum s-a văzut, s-a concretizat în crearea organismelor europene cu potențial de menținere a unei păci durabile – Uniunea Europeană și organisme care au precedat-o. Nu putem omite dintre factorii generatori ai păcii nici amenințarea distrugerii reciproce prin mijloace nucleare, care a menținut conflictul declanșat între marii învingători de la finele celui de-al Doilea Război Mondial într-un spectru „rece” și a ocolit zonele tradiționale de înfruntare, precum Europa.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ John Horne, „Guerres et reconciliations européennes au 20e siècle”, în *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 2009/4, n° 104, p. 3.

¹² Vezi James J. Sheehan, *Where have all the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe*, Houghton Mifflin, Boston and New York, 2008.

¹³ Martin van Creveld, *The Culture of War*, Presidio Press, New York, 2008.

Și totuși, cum a fost posibil ca, în decurs de un secol, sistemele de valori ale statelor și raportarea lor la pace și război să se modifice într-atât încât, începând cu a doua jumătate a secolului trecut, Europa să cunoască o pace de durată, deși, până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, reprezentase teatrul sângeros al celor mai devastatoare conflicte cunoscute de omenire?

Răspunsul nu este simplu, dar este mai simplu decât ne-am aștepta. Sfârșitul ultimei conflagrații mondiale a reprezentat – folosind un termen consacrat în istoriografie – „ora zero” de la care trebuia începută reconstrucția din temelii a unei lumi care eșuase lamentabil. Responsabilii vremii au înțeles că modelul disjunctiv de abordare a politicii între state, cel care genera, de secole, o permanentă stare de confruntare în Europa, nu mai putea continua, iar soluția integratoare apărea ca singura opțiune viabilă pentru instalarea și menținerea unei păci durabile pe continent. Astăzi, la 70 de ani de la primul pas instituțional în această direcție – înființarea primei organizații supranaționale europene, Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului –, Europa cunoaște un nivel de integrare pe care puțini și l-ar fi închipuit la început. Schimbările survenite în modul în care sunt văzute economia, guvernarea și societatea sunt rezultatul covârșitor al unei profunde modificări de atitudine, posibilă doar în condițiile asumării în comun a responsabilității pentru menținerea păcii.

Așadar, în 1945, în fața costurilor devastatoare, materiale și umane, pe care le generase conflagrația recent încheiată, Europa a conștientizat, în sfârșit, imperativul păcii, ca o condiție absolut necesară pentru reușita oricărei încercări de refacere și dezvoltare. În acest sens, crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, prima entitate integratoare la nivel european și precursora Uniunii Europene de astăzi, își revela potențialul în impunerea și menținerea unei păci durabile, reușind să elimine vechea opoziție dintre Franța și Germania, prin punerea în comun a industriilor cărbunelui și oțelului, esențiale pentru producția de război. Robert Schuman, ministru de externe francez și unul din artizanii proiectului, se arăta convins că punerea în comun a celor două industrii din Franța și Germania în cadrul noii entități supranaționale „ar putea face războiul nu doar de neconceput, ci practic imposibil”¹⁴.

¹⁴ https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/robert_schuman_ro.pdf, accesat la 23 iunie 2020.

Totodată, crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului survine în contextul începutului Războiului Rece, al conturării noii lumi bipolare, în care înclăștarea dintre cei doi poli de putere s-a manifestat pe multiple planuri – politic, militar, ideologic etc. – și a urmărit, de fiecare parte, consolidarea și extinderea sferelor de influență și dominație stabilite la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Nu putem discuta despre procesul de asociere a statelor europene, în urma căruia avea să ia ființă Uniunea Europeană, fără a analiza implicațiile economice și de securitate presupuse, ca replică la efectele războiului încheiat și ca măsuri asigurătorii pentru cel care se prefigura.

Dacă, pentru cele două superputeri, foste aliate de conjunctură – pe care le deosebeau fundamental ideologia, sistemul politic și organizarea economică –, suspiciunile se instalaseră mai demult, pozițiile adoptate, de ambele părți, în problemele unde li se ciocneau interesele, nu au făcut decât să acutizeze diferențele de abordare deja existente și să conducă la scenariul îndeobște cunoscut al Războiului Rece. Punctată, din când în când, de momente „fierbinți”, confruntarea extinsă dintre cele două superputeri – care a generat cursa înarmării nucleare și diversificarea armelor de distrugere în masă, competiția pentru cucerirea spațiului cosmic și o serie de crize politico-militare ale căror consecințe le resimțim și în prezent, încă nesoluționate – avea să își pună amprenta decisiv și pe evoluția Europei în următoarele decenii ale secolului al XX-lea.

*

Cum, invariabil, trecutul își pune amprenta asupra prezentului și, mai departe, asupra viitorului, o motivație puternică pentru alegerea temei noastre a fost identificarea acelor „bune practici” sau „lecții învățate” care ar putea fi aplicabile astăzi, în contextul geopolitic actual, mereu efervescent, care afectează cu atât mai mult un stat cum este România, aflat la congruența sferelor de influență ale marilor actori de pe scena internațională.

Deși, în Occident, există o bibliografie vastă care acoperă perioada primilor ani de după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, nu am identificat o analiză care să trateze în mod explicit problematica propusă de noi. Numeroși autori s-au aplecat asupra perioadei din perspectiva conflictului – mai mult sau mai puțin vizibil, la acel moment – între foștii aliați și a izbucnirii Războiului Rece, dar lucrările propuse de aceștia nu abordează decât tangențial tema noastră de interes – în România, cu atât mai mult.

Lucrarea noastră își propune să contribuie la acoperirea unor lipsuri din cunoașterea perioadei, să ofere alternative de interpretare pentru anumite decizii sau comportamente politice ale actorilor implicați, să urmărească, printr-o investigare sistematică, empirică și critică, validitatea ipotezelor asumate în cercetare și, în final, să se constituie într-o abordare originală și necesară, cel puțin în peisajul cercetării din România.

În acest sens, în *Capitolul 1*, intitulat „Ideea de unitate europeană în istorie”, am analizat ideea unității europene din punct de vedere istoric, arătând că aceasta este foarte veche, cu rădăcini care pot fi identificate încă din Antichitate, dar care a dobândit înțelesul pe care i-l atribuim astăzi mai ales pe parcursul ultimului mileniu. Am arătat că, în perioada medievală și modernă, au fost elaborate mai multe proiecte privind realizarea unității la nivel continental și asigurarea, în acest fel, a păcii și că planurile propuse, precum cele ale abatelui de Saint-Pierre, ale lui Saint-Simon, Mazzini, Proudhon sau Briand, au rămas și au fost firesc continuate la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Am concluzionat că, de-a lungul istoriei, ideea unității politice a Europei s-a formulat mereu ca un remediu pentru războaiele care au măcinat Lumea Veche, iar gânditorii care au propus această soluție, care viza formule de organizare comună la nivel european, au pornit întotdeauna de la ideea că războiul nu poate fi eliminat definitiv decât printr-o apropiere a statelor, într-o formulă mai strânsă decât o simplă asociere în funcție de interese de moment – o unitate pe baza apartenenței la un sistem comun de valori, îndeobște european. Am stabilit că, de-a lungul istoriei, la nivel ideatic și dincolo de realitățile fiecărei epoci, apare ca indisolubilă legătura între unitate și pace – între o construcție bazată pe această unitate și interzicerea conflictului armat – și am concluzionat că este fezabil să considerăm că aceeași logică i-a condus și pe decidenții politici de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Dacă, în acest prim capitol, am arătat că intenția fundamentală manifestată la nivel continental de-a lungul timpului a fost identificarea unei soluții care să conducă la o pace de durată în Europa și că soluția propusă insistent a fost unitatea europeană, în capitolele următoare argumentăm că sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a fost momentul prielnic pentru ca, în sfârșit, această idee să coaguleze energiile necesare pentru punerea ei în operă. În această ordine de idei, am arătat că primul și, poate, cel mai important pilon pe care se va sprijini unitatea europeană îl reprezintă însuși războiul, prin prisma

evitării pierderilor umane și materiale pe care le-a generat. Interzicerea unui nou conflict, ale cărui consecințe ar fi fost inimaginabile – odată cu intrarea omenirii în Epoca Atomului –, devenea astfel un obiectiv esențial pentru decidenții politici din perioada imediat următoare încheierii conflagrației.

În *Capitolul 2*, „Problema germană, la granița intereselor strategice divergente”, am analizat condițiile existente la sfârșitul războiului și modul în care învingătorii au decis să abordeze „problema germană” – identificarea soluțiilor prin care să se interzică posibilitatea ca Germania să-și recupereze potențialul militar și economic și să inițieze un nou conflict. Am evaluat implicațiile Planului Morgenthau, o propunere americană radicală, care prevedea ocuparea permanentă a Germaniei, dezarmarea ei industrială și transformarea ei într-o „țară în principal agrară și pastorală”, arătând că o asemenea variantă ar fi periclitat definitiv sistemul economic internațional și ar fi făcut din Germania o pradă ușoară pentru extinderea influenței sovietice în Europa. Am discutat natura divergentă a intereselor cele două viitoare superputeri, care își avea originea în viziunile din ce în ce mai diferite asupra modului în care ar urma să arate lumea postbelică, și am conchis că interacțiunea între acestea, în problema germană, presupunea elemente de potențial conflict. În acest sens, am analizat precondițiile și motivațiile din spatele Doctrinei Truman, precum și implementarea Planului Marshall și efectele economice și politice ale acesteia. Am concluzionat că, din punct de vedere american, deși descentralizarea industriei Germaniei fusese unul dintre obiectivele asumate de învingători în comun, starea economică a acesteia a obligat la o reconsiderare a reformelor structurale intenționate inițial, cel puțin în zonele vestice, administrate de occidentali. În egală măsură, soarta viitoare a Germaniei, cu resursele industriale și potențialul economic ale acesteia, căpătase o importanță majoră în politica americană și nu putea fi considerată separat de evoluția proiectată a întregii Europe de Vest. Ne-am asumat și concluzia că, prin încurajarea reconstrucției europene, Doctrina Truman și implementarea Planului Marshall în Europa au contribuit major la crearea și solidificarea blocului occidental de state, cu scopul creării unui pol stabil de putere care să împiedice extinderea influenței sovietice în Occident.

Cum „problema germană” presupunea restructurarea Germaniei, prin impunerea a patru obiective generale – demilitarizare, descentralizare, denazificare și democratizare –,

în *Capitolul 3*, „Refacerea unei identități. De la național la european”, ne-am îndreptat atenția asupra modului în care s-a desfășurat procesul de denazificare a societății germane, insistând asupra componentei psihologic-identitare presupuse de acesta. Am arătat că, odată cu schimbările de optică în relația dintre Vest și Est, multe din așteptările legitime ale societății germane, fracturate de deciziile propriilor lideri din timpul războiului – inclusiv nevoia de echitate, de dreptate, de identificare și pedepsire a vinovaților –, aveau să fie marginalizate sau depășite tacit, pe parcurs, în favoarea atingerii unor obiective mai pragmatice. Am argumentat că procesul de denazificare era necesar, în virtutea memoriei colective a ultimilor ani, și, în cazul Germaniei occidentale, acesta a contribuit la recoagularea energiilor naționale în interesul concret al refacerii și dezvoltării, odată ce apetența inițială pentru pedepsirea celor vinovați a început să se disipeze și, la nivelul societății, s-a ajuns la o oarecare normalitate. În plus, pentru responsabili politici germani, devenea mult mai atrăgător și mai eficient narativul unei unități a poporului german, construită pe baza suferințelor comune și a patriotismului, în interesul refacerii, redemocratizării și recuperării libertăților pierdute. Am concluzionat că procesul de denazificare – cu toate limitările pe care le-am identificat – a fost unul din factorii esențiali în reconstrucția postbelică a societății germane și a contribuit major la refacerea identității naționale a acesteia – una din explicațiile pentru orientarea spre Europa a elitelor politice germane din viitoarea Germanie de Vest, odată cu emergența unui nou mod de a înțelege funcționarea sistemului democratic european. Pe această bază, începând cu anii 1950, integrarea europeană a țării avea să fie identificată ca fiind un obiectiv vital al națiunii germane, la îndeplinirea căruia aveau să contribuie atât elitele politice, cât și societatea, în întregul său.

În *Capitolul 4*, „Reconcilierea franco-germană, o condiție esențială pentru viitorul european”, am analizat tandemul Franța-Germania, pornind de la istoricul lor, tradițional antitetic, și ajungând la relația specială construită de cele două în ultimii 70 de ani. Am comentat etapele distincte parcurse de politica franceză, de la „obsesia” pentru pedepsirea și slăbirea capacităților Germaniei, la sfârșitul războiului, la modificarea profundă de atitudine, odată cu Declarația Schuman, și am comentat pe larg implicațiile pe termen lung pe care le-a avut reconcilierea istorică franco-germană. Am arătat că abilitatea de gestionare a potențialelor conflicte între cele două țări a sporit de-a lungul deceniilor

scurse de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și că acest fapt se datorează și cadrului general european în care evoluează cei doi actori. În măsura în care relația franco-germană reprezintă astăzi „motorul” Europei, se poate spune că și Uniunea Europeană este liantul care contribuie la menținerea acestei relații, forțând cele două părți să interacționeze constant, să-și afirme intențiile și să-și dorească rezolvarea disensiunilor inerente. Concluzia noastră a fost că relația care s-a construit până astăzi este subscrisă obiectivului fundamental asumat de cele două țări, anume reconcilierea definitivă, în interesul stabilității comune europene, și că numai un asemenea angajament politic, asumat în comun, poate fi explicația pentru relația actuală a celor doi poli de putere europeni – inclusiv în domeniul de securitate, esențial pentru suveranitatea și interesele naționale ale fiecăruia –, o relație care, dincolo de rezultatele practice, are și o conotație profund simbolică.

În *Capitolul 5*, „Nașterea unui nou tip de democrație. Egalizarea ideologică a Vestului”, am abordat un subiect cu potențial fecund pentru cercetări viitoare, propunând și definind conceptul de „egalizare ideologică” a Europei Occidentale, prin care înțelegem limitarea sau chiar eliminarea diferențelor de abordare a sistemului de organizare pe baze democratice a statelor în Europa occidentală care a survenit în primii ani de după război. Pornind de la o Europă interbelică în care coexista o varietate largă de ideologii sau curente ideologice, pe fundalul unei evidente lipse de consens ideologic, la sfârșitul războiului, în Europa de Vest avea să se instaleze o formulă nouă de înțelegere a democrației, care va conduce la un model matur de guvernare adoptat natural de toate statele blocului occidental. Am arătat că acest nou model democratic nu era doar o formă de guvernare sau de regim politic, ci un mod comprehensiv de organizare a societății, pe baza principiilor acceptate și respectate atât de autoritatea statală, cât și de cetățeni, iar poziționarea unui stat în afara acestui model devenea imposibilă. În emergența acestui fenomen, am identificat contribuția mai multor factori, dintre care cei mai elocvenți sunt orientarea societăților occidentale spre valorile de centru-dreapta, creștin-democrate – ca o reacție la radicalismul propus de stânga extremă –, comunismul – ca inamic comun și marginalizat la unison în societățile occidentale, după 1947 – și interesul strategic american – care solicita restabilirea unui echilibru de putere pe continent, prin constituirea unor sisteme politice statale solide și, mai mult, a unui bloc european care să

împărtășească aceleași valori politice, sociale, economice și culturale precum cele de peste Ocean, pe fondul deteriorării relațiilor dintre SUA și URSS. Am stabilit că acest fenomen socio-politic a avut o amplă însemnătate în primii ani postbelici și, chiar dacă, din perspectiva de azi, poate fi considerat natural, a avut o contribuție remarcabilă la însănătoșirea relațiilor dintre state și, mai departe, la reușita proiectului integrator european.

Capitolul 6, intitulat „Planul Schuman. Un experiment reușit” este dedicat momentului Declarației Schuman, pasul decisiv pentru viitorul comun european, și constituirii Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului. Am arătat că ideea punerii în comun a industriilor de cărbune și oțel ale Franței și Germaniei – cărora li s-au alăturat și celelalte patru state-membre inițiale – a avut obiectivul declarat de „a face războiul nu doar de neconceput, ci practic imposibil” în Europa. Pe de altă parte, oricât de generoasă ar fi fost, la nivel ideatic sau simbolic, această propunere nu putea fi acceptată decât dacă răspundea și intereselor naționale ale statelor vizate și se conforma – sau, măcar, nu contravenea – programelor de reconstrucție ale acestora, după război. Din perspectivă franceză, accesul la resursele și piața germane era vital, iar, în absența Marii Britanii din ecuație, Franța putea să structureze integrarea viitoare dintr-o poziție de lider și într-o manieră care să-i asigure întâietatea pe continent. De partea cealaltă, Germania a înțeles că planul avea potențialul de a elimina limitările discriminatorii care îi fuseseră impuse și, deși renunța la unele avantaje economice, dobândea altele, de ordin politic. Odată cu disponibilitatea de a colabora cu Europa de Vest, Germania își recâștiga legitimitatea ca stat democratic și era acceptată ca partener egal într-o viitoare Europă integrată, ceea ce, poate paradoxal, îi va permite recâștigarea independenței economice și politice.

În *Capitolul 7*, dedicat concluziilor, am arătat că sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a reprezentat momentul prielnic pentru ca idealul de unitate la nivel european să ajungă, în sfârșit, să fie pus în operă. Decidenții vremii au înțeles că perpetuarea modelului disjunctiv de abordare a politicii între state, cel care genera, de secole, o permanentă stare de confruntare în Europa, trebuia oprită, iar soluția integratoare apărea ca singura opțiune viabilă pentru instalarea și menținerea unei păci durabile pe continent. Am conchis că, pe parcursul Războiului Rece, pacea a fost unul din motoarele care au împins Europa de Vest spre un model mai profund de integrare, motivat, printre altele, de

nevoia de prosperitate, într-o economie din ce în ce mai globalizată, și de conștientizarea statutului aparte al Europei în relația dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică. Identificând lecțiile învățate și asumate de factorii de decizie europeni în ultimii 70 de ani, am stabilit că menținerea păcii pe continent este una din reușitele certe ale procesului de integrare început la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, dar că această dimensiune esențială, fundamentul pentru toate celelalte beneficii ale integrării, a ajuns, pe parcurs, să fie privită ca o problemă rezolvată de generațiile mai noi. Din această perspectivă, am arătat că tendințele eurosceptice care au apărut la nivelul societăților, generează fenomene care păreau de mult perimate – resurgența ideilor naționaliste sau radical suveraniste; polarizarea opiniilor „anti” de către lideri carismatici tentați să adopte poziții populiste; reemergența unor regimuri cu înclinații autoritariste –, care descriu un scenariu ușor de recunoscut în istorie. În fine, am conchis că toate beneficiile care sunt resimțite astăzi la nivel de stat, de societate, de individ, în urma procesului de integrare nu ar fi fost posibile fără reușita impunerii și menținerii unei păci durabile pe continent, ca rezultat direct al respingerii categorice a potențialului distructiv al războiului.

*

În 2012, Premiul Nobel pentru Pace a fost acordat Uniunii Europene, decizia fiind motivată prin faptul că „Uniunea și instituțiile predecesoare au contribuit, timp de peste șase decenii, la dezvoltarea păcii și reconcilierii, a democrației și drepturilor omului în Europa”¹⁵. Desigur, chiar dacă această motivare este perfect adevărată, ea nu surprinde decât fragmentar însemnătatea pe care a avut-o punerea în operă a idealului urmărit de secole pe continent – pacea instalată, în fine, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Se poate spune că procesul de integrare europeană a fost și este interconectat cu reușita menținerii păcii pe continent, cele două componente ale acestei dihotomii influențându-se și argumentându-se reciproc. Pe de altă parte, deși rezultatele concrete sunt evidente, este necesară și o analiză a motivelor și intențiilor politice care au condus la instaurarea acestei păci, precum și măcar o încercare de a defini conceptul, în afară de simpla absență a războiului, iar aici trebuie avute în vedere trei aspecte: 1. reușita reconcilierii postbelice a statelor europene, mai ales „inamicii tradiționali”, Franța și

¹⁵ <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/press-release>, accesat la 15.04.2021.

Germania; 2. contribuția decisivă a instituțiilor precursore ale Uniunii Europene la menținerea păcii pe continent în timpul Războiului Rece; 3. pacea socială obținută în interiorul statelor-membre.

Procesul de integrare europeană presupune menținerea unui climat propice pentru dezvoltare, care nu poate fi asigurat decât prin stabilitate și lipsa conflictului, așadar pace și securitate. Aceste obiective rămân constante în cazul Uniunii Europene și, așa cum s-a dovedit, au fost și sunt încă îndeplinite printr-o știință a compromisului, bazată pe dezvoltarea continuă a încrederii între statele-membre și pe coerența între aparență și esență în raporturile dintre acestea. Între acest mod de a vedea relațiile internaționale și cel care a funcționat până în 1945 este o diferență cu adevărat colosală.

De la obiectivul păcii s-a pornit proiectul european și pe acest fundament s-au construit instituțiile europene pe care le cunoaștem astăzi. Când Robert Schuman propunea înființarea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, la 9 mai 1950, convingerea declarată a acestuia era că noua instituție „va face războiul nu doar de neconceput, ci practic imposibil”, prin eliminarea opoziției tradiționale dintre Franța și Germania, care urmau să gestioneze în comun resursele din cele două sectoare economice esențiale pentru industria de război. Așadar, cooperarea economică nu reprezenta decât un mijloc pentru atingerea obiectivului final, acela al interzicerii războiului.

De altfel, motivul păcii însoțește ca un fir roșu istoria unității europene, de la începuturi până astăzi, iar tratatele care au punctat diferitele etape din parcursul integrării – inclusiv la Maastricht și Lisabona – nu uită să-l menționeze printre obiectivele fundamentale asumate. Prin urmare, necesitatea reiterării lui este conștientizată încă, fie doar ca un *memento* pentru generațiile care sunt și care vor veni. Pe de altă parte, nu se poate nega că, dincolo de acest obiectiv, au existat și există multiple alte motivații pentru reușita procesului de integrare.

Cercetările din ultimii 30 de ani subliniază în mod constant faptul că interesele naționale ale statelor sunt și trebuie să fie unul din factorii care au influențat acest proces. Declarația Schuman este un exemplu clasic, din această perspectivă: așa cum am arătat, planul ministrului de externe francez a apărut din inspirație, dar și din disperare, după ce toate celelalte inițiative de rezolvare a problemei germane, prin „îndiguirea” ei politică, eșuaseră. Interesele economice ale statelor se amestecă întotdeauna cu motivațiile – să le

spunem – de natură geopolitică, iar, în cazul Franței, cum inițiativele de modernizare a economiei proprii nu reușiseră să producă efectele scontate – adică să genereze condițiile prin care Germania să poată fi ținută la respect, incapabilă de a-și atinge potențialul și, astfel, să redevină forța economică predominantă în Europa –, s-a recurs la singura soluție considerată viabilă.

Desigur, schimbarea opticii franceze a fost motivată și de atitudinile celorlalți doi Aliați occidentali, Marea Britanie și Statele Unite, care doreau refacerea cât mai rapidă a economiei Germaniei de Vest, urmărindu-și, și ele, propriile interese. În plus, odată cu „încălzirea” evidentă a Războiului Rece – la câteva săptămâni după Declarația Schuman izbucnea Războiul din Coreea –, pentru Londra și Washington, amenințarea comunistă apărea mai apropiată decât posibila viitoare resurgență a, deja, fostului inamic. În aceste condiții, Franța nu își putea permite să rămână în urma tandemului anglo-american, iar încăpățânarea continuării politicii de până atunci în problema germană ar fi dezavantajat-o pe termen lung. Nu există îndoială că Declarația Schuman avea între obiective obținerea și menținerea păcii pe continent – în special prin limitarea capacităților Germaniei –, dar soluția integratoare propusă era și un instrument nou și inovator, care, pentru Franța, promitea, în subsidiar, și proeminența acesteia în noua ordine occidentală postbelică.

Și ulterior, pe parcursul Războiului Rece, pacea a fost unul din motoarele care au împins Europa de Vest spre un model mai profund de integrare, motivat, printre altele, de nevoia de prosperitate, într-o economie din ce în ce mai globalizată, și de conștientizarea statutului aparte al Europei de Vest în relația dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică¹⁶. Din această perspectivă, o nereușită majoră a procesului de integrare – inclusiv astăzi – se referă la crearea unei structuri proprii dedicate apărării. Comunitatea Europeană de Apărare, cel mai important proiect al celor șase membri semnatori ai Tratatului de la Paris pentru constituirea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, nu a trecut dincolo de faza de negocieri. Totuși, potențialul vid de securitate a fost acoperit prin includerea în NATO a Republicii Federale Germania – care implica reînarmarea acesteia –, o variantă de compromis acceptată și de Franța. Sub umbrela de securitate nord-

¹⁶ Wilfried Loth, *Building Europe: A History of European Unification*, de Gruyter, Berlin, 2015, p. 1-8.

atlantică, Europa de Vest putea să își concentreze eforturile în alte direcții, care îi vor permite o dezvoltare economică fără precedent.

Nu este hazardat să se afirme că aceste eforturi nu ar fi reușit fără discernământul, tactul și priceperea responsabililor politici și funcționarilor statelor-membre, care au înțeles că, în această nouă paradigmă, cooperarea pe bază de încredere este în beneficiul tuturor părților implicate, iar proiectele europene comune trebuie subordonate interesului național. Desigur, nu a existat întotdeauna consens sau, de multe ori, consensul a urmat după negocieri lungi și obositoare, în care, poate paradoxal, nu Germania a fost elementul perturbator în relațiile europene. În anii 1960, spre exemplu, Franța, sub președinția generalului De Gaulle, a fost cel mai contondent factor în acest model de cooperare bazată pe compromis, adoptând, în raport cu ceilalți parteneri europeni, o politică inflexibilă care a marcat o înrăutățire temporară a relațiilor între statele-membre, culminând cu cele două refuzuri unilaterale (în 1963 și 1967) de acceptare a accederii Marii Britanii în sânul Comunităților Europene. Cercetări relativ recente arată însă că De Gaulle jongla cu veto-urile și ultimatumurile urmărind mai degrabă obiective tactice, în interesul Franței, dar că, în același timp, era suficient de conștient de avantajele procesului european de integrare pentru țara sa și, prin urmare, nu a permis niciodată ca disensiunile să conducă la o ruptură definitivă.¹⁷ Așadar, printr-o înțelegere corespunzătoare a momentului, prin conștientizarea posibilelor urmări și, nu de puține ori, prin răbdare, Europa integratoare a trecut peste aceste momente, deși, încă de pe atunci, destui au fost cei care să-i prevestească sfârșitul.

Cu toate certitudinile pe care le avem astăzi vizavi de rolul Uniunii Europene și al instituțiilor care au precedat-o în menținerea unui climat propice dezvoltării pe continentul european, parcursul integrării a fost mai mult decât sinuos. Dacă războiul și efectele lui reprezintă cauza principală pentru adoptarea soluției integratoare la nivel european, ca unică soluție pentru menținerea păcii pe continent – o asociere cauzală care poate fi urmărită de-a lungul ultimului mileniu –, primii ani postbelici au oferit, pentru

¹⁷ Vezi, de exemplu, Laurent Warlouzet, *Le choix de la CEE par la France: L'Europe économique en débat de Mendès France à de Gaulle (1955-1969)*, Institut de la gestion publique et du développement économique, Comité pour l'histoire économique et financière de la France, Paris, 2011, passim.

prima dată, condițiile necesare și suficiente pentru impunerea ei – sperăm – definitivă, odată cu realizarea primilor pași apăsăți în această direcție.

Pe de altă parte, dacă menținerea păcii reprezenta principala motivare a adoptării soluției integratoare, rolul definitiv pe care urma să îl dobândească Uniunea Europeană pentru societățile de azi nu putea fi preconizat la acel moment, el rămânând cel mult un ideal, o speranță de urmărit. În anii 1950 și 1960, nu existau decât semnale pentru potențialul de însemnătate al Comunităților Europene, care a început să se coaguleze ulterior, pentru ca, odată cu dizolvarea blocului comunist și detenta înregistrată între Est și Vest, Uniunea Europeană să dobândească monopolul pentru cooperarea în Europa pe care îl deține astăzi. Paradoxal, dacă începuturile procesului integrator coincid cu debutul Războiului Rece, încheierea acestuia marchează o remarcabilă focalizare a energiilor, atât în Vest cât și în Est, în sensul transformării proiectului european în idealul comun al tuturor națiunilor europene. Pe de altă parte, odată cu creșterea numărului statelor-membre, consensul devine cu atât mai dificil de obținut, iar acest lucru presupune vulnerabilități suplimentare. Totuși, așa cum s-a remarcat de unii autori, Uniunea Europeană dă dovadă de o reziliență uimitoare, inclusiv în sensul că deține o poziție din care poate transforma în interesul propriu impulsurile externe generatoare de schimbare¹⁸. Această abilitate izvorăște mai puțin din idealismul statelor-membre, cât din inerția uriașă a sistemului de instituții, cu toate interdependențele, la diferite niveluri, pe care le presupune acesta. Din acest punct de vedere, Uniunea Europeană este, în egală măsură, un monolit rezistent la schimbare sistemică, dar și foarte vulnerabil la fenomene de criză cumulativă – o asociere de probleme economice și umanitare, tensiuni militare, *exit*-uri în cascadă etc. Într-un asemenea scenariu, singura modalitate de a rezista ar fi izolarea fiecăreia dintre probleme și tratarea ei separată, ceea ce devine o operație dificilă în condițiile interdependențelor existente.

Până la nedorita apariție a unei astfel de situații și la eventualele posibile soluții, nu trebuie uitate domeniile în care Uniunea Europeană a avut o contribuție decisivă de-a lungul parcursului ei istoric. În primul rând, instaurarea și menținerea păcii pe continent sunt, fără îndoială, argumente centrale pentru procesul de integrare început la sfârșitul

¹⁸ Ulrich Bröckling, *Gute Hirten führen sanft. Über Menschenregierungskünste*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2017, p. 113-139.

celui de-al Doilea Război Mondial și una din reușitele certe care i se pot atribui. Pe parcurs, cumva firesc, această dimensiune esențială, fundamentul pentru toate celelalte beneficii ale integrării, a ajuns să fie privită ca o problemă rezolvată, care și-a pierdut din valoare pentru generațiile mai noi. Totuși, tensiunile de astăzi, unele în imediata apropiere a granițelor Uniunii Europene, ne reamintesc constant cât de prețioasă este pacea și cât de ușor poate fi pierdută.

În al doilea rând, condițiile instalate odată cu obținerea păcii au condus la un nivel nemaîntâlnit de prosperitate pentru societățile angrenate în procesul de integrare. Cum un alt obiectiv asumat în context postbelic, refacerea statelor, implica eforturi susținute din partea acestora, nu este de mirare că integrarea a avut, inițial, o motivare economică, iar rezultatele înregistrate în primele decenii postbelice au fost peste așteptări. Cu timpul, această prosperitate a ajuns să fie unul din cei mai buni indicatori pentru succesul proiectului integrator. Pe de altă parte, una dintre cele mai mari teme de îngrijorare astăzi, la nivelul cetățenilor europeni, o reprezintă situația economică: conform *Eurobarometrului 93*, publicat în august 2020, îngrijorarea cu privire la situația economică a înregistrat o creștere de 10% față de toamna anului 2019.¹⁹

În al treilea rând, Uniunea Europeană și-a asumat o suită de valori comune considerate esențiale pentru proiectul integrator, dar cu răsfrângere asupra fiecărui individ: promovarea democrației, respectarea drepturilor omului și a statului de drept, incluziune, transparența decizională etc. Totuși, pentru un actor cu influență pe scena mondială, este evidentă nevoia de a face compromisuri sau concesiuni unor actori statali nealiniați acelorași valori – o ambivalență care, deși dictată de un *realpolitik* necesar, în anumite instanțe, contribuie la modul în care este percepută Uniunea la nivelul fiecărui cetățean. Dacă, multă vreme, majoritatea europenilor au privit integrarea ca un proces fără prea mare legătură cu viața de zi cu zi a fiecăruia, manifestând un interes limitat în acest sens, începând cu anii 1990 și, mai ales, după 2000, efectele deciziilor la nivel

¹⁹ Vezi *Public opinion in the European Union, Summer 2020, Standard Eurobarometer 93*, mai ales Secțiunea C: *The main concerns at European level. The economic situation is becoming by far the most important concern at European Union level*. Documentul poate fi consultat la <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2262>, accesat la 19.04.2021.

europene au început să fie din ce în ce mai vizibile la nivel individual, ceea ce a marcat inclusiv o polarizare a opiniilor pro și contra. Cum promisiunea prosperității și a libertăților asociate proiectului european poate părea, uneori, greu de respectat, în majoritatea statelor-membre s-au formulat mișcări de rezistență mai mult sau mai puțin radicale la transformările politice și sociale pe care le presupune integrarea. Astfel, puține sunt statele-membre în care să nu existe un partid eurosceptic bine reprezentat, chiar dacă oponenții integrării europene rămân minoritari. Mai ales începând cu anii 2000, pe baza unei percepții care câștigă teren – conform căreia procesul decizional, la nivel european, este controlat de „eurocrați” fără chip, care adoptă soluții, fie și tehnocrate, fără transparența necesară –, euroscepticismul se instalează pe poziții din ce în ce mai stabile la nivelul societăților, generând fenomene care păreau de mult perimate: resurgența ideilor naționaliste sau radical suveraniste; polarizarea opiniilor „anti” de către lideri carismatici tentați să adopte poziții populiste; reemergența unor regimuri cu înclinații autoritariste etc. Desigur, aceste fenomene nu sunt limitate doar la Europa, ci, aparent, se înscriu într-un trend global, și ca reacție la unele direcții considerate ca ultraprogresiste, inițiate sau susținute, în primul rând, peste Ocean.

Pe acest fundal, dezbaterile privind viitorul proiectului european, inclusiv posibilitatea dezintegrării lui, sunt cu atât mai necesare cu cât există precedentul Marii Britanii. Lăsând la o parte semnificația profund simbolică a *Brexit*-ului, posibila criză majoră care se întrededa pentru proiectul european nu s-a materializat. Pe de altă parte, o criză sistemică poate fi anunțată de alegerea conștientă a anumitor state-membre de a contrazice validitatea sistemului juridic sau a mecanismelor juridice pe baza cărora funcționează Uniunea. Ne referim, desigur, la decizia guvernului Viktor Orbán din septembrie 2017 de a ignora decizia Curții Europene de Justiție în problema refugiaților. Această speță, care se înscrie într-un șir mai lung de decizii ale Budapestei contrare nu doar spiritului Uniunii Europene, poate indica o problemă sistemică sau, paradoxal, poate genera o întărire a nivelului supranațional, ca răspuns la tendințele iliberale care se manifestă la nivelul statelor-membre. Nu ar fi prima oară când Uniunea Europeană a răspuns unei crize – vezi exemplul uniunii monetare – printr-o asumare mai profundă a integrării.

Pe de altă parte, sondajele de opinie din ultimii ani relevă încă o susținere ridicată pentru proiectul european, la nivel de indivizi, mai ales prin prisma beneficiilor pe care le identifică respondenții pentru nivelul lor de trai²⁰. Problema susținerii, participării și controlului asupra procesului de integrare de către cetățenii statelor-membre, prin instituții și proceduri pe care să le accepte și să le legitimeze prin mecanisme democratice este acum mai importantă decât oricând. În egală măsură, participarea cetățenilor în procesul decizional și transparența acestuia sunt nu doar deziderate ale unei societăți democratice a secolului al XXI-lea, ci condiții esențiale pentru funcționarea ei.

Integrarea europeană a însemnat dintotdeauna mai mult decât cooperarea, fie ea și apropiată, între statele-membre. Interesele naționale au modelat, de-a lungul timpului, istoria Uniunii Europene, dar nu sunt responsabile decât în mică măsură pentru modul în care a evoluat procesul de integrare. Mai degrabă, statele însele s-au transformat, prin intermediul legăturilor care s-au creat între ele, devenind un fel de state postnaționale, dispuse să renunțe la parte din suveranitate în favoarea integrării. Acest lucru nu înseamnă că toate statele au acționat în aceeași manieră sau că rezultatele sunt aceleași peste tot – întrucât există diferențe majore între structurile statale individuale și, mai ales, în mentalitățile societăților.

Chiar dacă Uniunea Europeană se confruntă astăzi cu destule probleme interne care necesită rezolvare, în relațiile cu ceilalți actori importanți la nivel mondial continuă să păstreze o însemnătate de prim rang, în primul rând din punct de vedere economic. Multă vreme, cel puțin în timpul Războiului Rece, interacțiunile cu alte regiuni ale globului au avut doar o importanță secundară la nivelul Comunității Europene, care și-a asumat o atitudine autoreferențială, în politicile economice, și adaptată la direcția impusă de peste Ocean, în politica externă. Astăzi, Uniunea Europeană, prin Politica Comercială Comună, cu elementele sale puternic supranaționale, gestionează relațiile economice la nivel comunitar și cu terții, beneficiind în fața acestora de ascendentul pe care îl reprezintă forța grupului.

Toate aceste prefaceri treptate care au avut loc în ultimii 70 de ani, toate beneficiile care sunt resimțite la nivel de stat, de societate, de individ, în urma procesului de integrare nu ar fi fost posibile fără reușita impunerii și menținerii unei păci durabile pe

²⁰ Ibidem.

continent, ca rezultat direct al respingerii categorice a potențialului distructiv al războiului. Ar fi utilă, poate, o rescriere a istoriei continentului european din perspectivă irenică – prin considerarea ideii de pace ca fiind „motorul” care a reușit transformarea unei societăți fragmentate, închise, preponderent egocentrice, de ieri, într-una integratoare, deschisă și preponderent altruistă, de azi –, măcar pentru a evidenția încă o dată dihotomia celor două concepte, *pace* și *război*, și interdependențele lor. Numai așa poate fi înțeleasă corect Europa de azi – cea care, încă de la început, și-a asumat menținerea păcii și consolidarea bunăstării ca principale obiective –, dar, mai ales, Europa de mâine.

Una dintre cele mai importante lecții ale istoriei este că fiecare prezent este fragil și, din această perspectivă, orice viitor este posibil – uneori, chiar și cel mai puțin probabil. Din perspectiva trecutului, prezentul de astăzi nu este decât una din posibilele variante de viitor, la care fiecare generație este chemată să contribuie. Altfel spus, proiectul european, unitatea europeană, așa cum ne apar astăzi, ni se dezvăluie nu neapărat ca rezultatul final al unui plan pus în practică în cele mai mici detalii, ci ca o continuă adaptare și readaptare la realitățile unor prezenturi mereu schimbătoare. Ce rămâne însă este ideea ca aceste prezenturi să reușească să proiecteze un viitor mai ușor predictibil, în funcție de lecțiile pe care reușim să le învățăm din trecut.

*

Reiterând obiectivele specifice pe care ni le-am asumat la începutul perioadei de cercetare – 1. Identificarea și analiza cauzelor care au determinat crearea unui organism suprastatal destinat implicit menținerii unei păci de durată și a efectelor economice, sociale și de securitate benefice obținute în urma creării acestuia; 2. Propunerea și definirea conceptului inovator de „egalizare ideologică” între statele occidentale democratice, prin care înțelegem limitarea sau chiar eliminarea diferențelor de abordare a sistemului de organizare pe baze democratice a statelor în Europa occidentală, în condițiile afirmării agresive a unei formule ideologice identificate ca inamic comun: comunismul; 3. Identificarea și analiza propunerilor alternative cu privire la gestionarea resurselor Germaniei și Franței anterioare creării Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului –, considerăm că acestea au fost atinse în întregime.

Considerând, de asemenea, că și obiectivul principal pe care ni l-am asumat la începutul perioadei de cercetare – și anume demonstrarea legăturii de cauzalitate între al Doilea Război Mondial și crearea Uniunii Europene, ca soluție de succes pentru menținerea unei păci de durată pe continent – a fost îndeplinit, nu putem, totuși, să nu recunoaștem dificultatea inerentă a oricărei încercări de a demonstra evidentul. Pe de altă parte, în decursul cercetării noastre, ne-am sprijinit întotdeauna pe ideea că, așa cum s-a întâmplat de atâtea ori în istorie, ceea ce este evident nu este mereu apreciat ca atare – de lideri, de societăți, de indivizi – și că este nevoie ca, din când în când, mecanismele evidenței să fie, și ele, decelate.

Dincolo de această abordare doar aparent pozitivistă, cercetarea noastră este un excurs analitic orientat asupra unei perioade critice din istoria Europei, care își poartă consecințele până astăzi. În egală măsură, demersul nostru se constituie într-o pledoarie pentru conciliere, pentru consens, pentru pace – într-o lume care, din ce în ce mai des, demonstrează că a uitat care sunt consecințele războiului –, arătându-ne convinși că istoria conține suficient de multe învățăminte pentru a-și argumenta statutul de *magistra vitae*, în timp ce nouă, trăitorilor de astăzi, nu ne rămâne decât să-i fim discipoli.